

הבלדה על יואל משה סלומון

בבקר לח בשנת תרל"ח
עת בציר הענבים
יצאו מיפו על סוסים
חמשת הרוכבים.

שטמפפר בא וגוטמן בא,
זרח ברנט
יואל משה סלומון,
עם חרב באבנט.

אתם רכב מזרקי
הרוקטור הפסוקי,
לארץ הירקון הרוח
שר בקני הסוף.

ליד אומלבים הם חנו
כלב בצות וסכה.
ועל גבעה קטנה טפסו
לראות את הסביבה.

אמר להם מזרקי
אחריהם קצרה:
איני שומע אפונים
וזה סימן גורא.

אם צפורים אינן שרות המרות פה מזלך,

בתרל"ח (1878) נקנו אדמות פתח תקווה.
החייסדים עלו לקרקע אחרי סוכות תרל"ט.

יהושע שטמפפר, יליד הונגריה, היה אז בן 26. הוא עלה ארצה ברגל ב' 1869 והתיישב בירושלים, אבל תאז בואו חתר להקים חושבה חקלאית. בתפקידו כחזכיר החושבה פתח תקווה הוא התקין בה את מנהגי ירושלים.

דוד גוטמן, יליד הונגריה, היה אז בן 51. הוא עלה ארצה שנתיים לפני כן, וזימן את רכישת החלקה הראשונה של אדמות החושבה. החווה נחתם בחסות הקונסול האוסטרי, כי גוטמן היה נחין האימפריה האוסטרית הונגרית.

יואל משה סלומון, יליד ירושלים (דור שלישי בעיר), היה אז בן 40. הוא היה אחד מ"השבעה" בנחלת שבעה, והיה ממייסדי מאה שערים, פתח תקווה ויהוד. הוא נפטר ב' 1912.

קנה וסוף הם שני צמחים שונים, הצמחים בגדות נחלים: "קנה וסוף קחלו" (ישעיהו י"ט ו').

הכפר אומלבים שכן על גבעה קטנה, כיום מחערב לבית העלמין סגולה. באזור היו ביצות וסכר, וגם שרות טבק, חקשות מלון ותושבים.

בחסעו של וילבלש בחשלחת לאוגנדה, היעדרם של בני אדם הוא סימן לכך ש"המוות פה מולך" (ראו בפרק השישי).

* הבלדה העממית היא שיר עלילתי בעל סוף טרגי, המכיל תכופות יסודות על טבעיים.

זרח ברנט, יליד ליטא, היה אז בן 35. הוא היה מחקמי חאה שעדים ונוה שלום, והשתתף בוועידת קטוביץ' ב' 1884. ברנט בנה את בית האבן הראשון בחושבה החדשה, ובו פעל בית הכנסת.

הכוונה לאחד משני הרופאים חרלמבוס וניקיפורוס חזאראקים, אחים ירושלמים ילידי ויוון - חרלמבוס נולד ב' 1825, וניקיפורוס ב' 1855. בשיר חזריעיים נזכר מהם יצא לסיר. הדוקטור בסוף השיער, חרלמבוס. אבל ייתכן שהיה זה דווקא האח הצעיר, שידע לרבו לדינו, יידיש ועברית. בניגוד לאחיו, שדיבר רק יוונית ואיטלקית, ונעזר בחתורגמן.

דיוקן | 1314 | י"ט בתשרי תשפ"ב | 14.10.2022 | 41

צדק פואטי

← שירים שאהבנו ומה שמאחוריהם

הולדת המיתוס

הקשר בין סיפור הקמת פתח־תקווה בבלדה המפורסמת ובין האמת הוא קלוש, אבל האגדה שרקם יורם טהרלב כבשה את הדמיון הישראלי

← ישי פלג ורועי קדם

*

טהרלב כתב את הבלדה ב־1968 על סמך זיכרונותיו של טוביה סלומון, בנו של יואל חשה, שהופיעו ב־זיכרונות ארץ ישראל" בעריכת אברהם יערי.

האמת היא שהרעים לא "יצאו לשוב לעיר איתו", אלא היו חשוכנעים כולם שיש להקים חושבה במקום. שלוש שנים לאחר הקמתה היא ננטשה לחלוטין בגלל מחלת המלריה: סלומון עבר להקים את יהוד, וכששאר הרעים הפתח־תקוואים שבו לחושבה בשנים הבאות, הוא הזהיר שאסור לשוב אליה, משום שהיא מסוכנת.

בחלק המיתי בשיר הופך סלומון לציפור. זה בדיוק קורה שם – לא מוסבר. אולי בהקרתו העצמית הוא מרפא את "העמק הארוך".

פְּדָאֵי לְצֵאתָ מִפֶּה מִתֵּר,
הִנֵּה אֲנִי הוֹלֵךְ.

קִפֵּץ מְדוּקְטוּד עַל סוּסוֹ
כִּי חָסַע עַל בְּרִיאֹתוֹ,
וְהָרַעִים שֶׁלִּשְׁתֵּם יֵצְאוּ
לְשׁוֹב לְעִיר אֲתוֹ.

אָמַר אֶז יוֹאֵל סְלוֹמוֹן
וְשֵׁתֵי עֵינָיו הִזְזוֹת:
"אֲנִי נִשְׁאָר הַלַּיְלָה פֹּה
עַל הַגְּבֻעָה הַזֹּאת".

וְהוּא נִשְׁאָר עַל הַגְּבֻעָה,
וּבֵין חֲצוֹת לְאוֹר
פִּתְאוֹם צִמְחוּ לְסְלוֹמוֹן
כְּנִפְּיִם שֶׁל צִפּוֹר.

לֹאן הוּא עָף, לֹאן פָּרַח
אֵין אִישׁ אֲשֶׁר יִדַּע,
אוּלַּי הִיָּה זֶה רֶק חֵלּוֹם
אוּלַּי רֶק אַגְדָּה.

אֶךְ כִּשְׁהַבְּקָר שׁוֹב עֲלָה
מֵעֵבֶר לְהַרִים,
הַעֲמַק הָאֲרוֹךְ נִמְלֵא
צִיּוֹץ שֶׁל צִפּוֹרִים.

וַיֵּשׁ אוֹמְרִים כִּי עַד הַיּוֹם
לְאַרְךָ הַיְרֻקוֹן
הַצִּפּוֹרִים שְׂרוֹת עַל יוֹאֵל
מִשֶּׁה סְלוֹמוֹן.

סלומון העיד שכך אמר הרופא: "עיניי תרו בלי הרף על פני רחבי הרקיע לראות אם יש שם ציפורים עפות, ואולם על פני כל המרחב הכחול, המואר והשקט הזה לא ראיתי אף עוף פורח אחד... אין זאת אפוא כי אם רע ומושחת הוא אוויר המקום הזה... מקום אוכל את יושביו הוא... וחיות יש באדמה הזאת... זו עצתי: הסתלקו מן העסקה. אין כאן ציפורים. אין כאן חיים. המקום הזה אינו יפה למגורי אדם."

לפי הסיפורים, באחד מחסעות הברור לקראת הקמת החושבה נשאר סלומון בחשך שלושה ימים בכפר הערבי, כדי להבין מדוע הערבים שם חולים.

"חלום ומעשה אינם שונים כל כך כפי שנוטים לחשוב, כי כל מעשי בני האדם בחלום יסודם וגם אחריתם – חלום היא... ואילו אם לא תרצו הרי כל אשר סיפרתי לכם אגדה הוא, ואגדה יוסיף להיות" (הרצל, אלטנוילנד).

מייסדי החושבה חשבו בתחילה להקים אותה ליד יריחו, וקראו לה פתח־תקווה כהגשמת הפסוק מספר הושע (ב', י"ז): "וַנִּתְחַי לָהּ אֶת כְּרַחֲמֵיהָ מִשֵּׁם וְאֵת עֲמֻק עֲכוּר לְפִתַּח תְּקוּהָ, וְעָנְתָה שְׂמָה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ".

שיר הציפורים חרזו לבלדה עצמה – עד היום שרים בה על יואל חשה סלומון.

*

המחשור והסופר יורם טהרלב נולד בקיבוץ יגור ב־24 בינואר 1998, והיה נהפוך־מים המובילים בישראל במשך כל שנות המדינה. את שיריו שרו אינספור זמרים ולהקות זמרים יהודים גאון, אריק איינשטיין, חווה אלברשטיין, שלישיית גשר הירקון, הפרברים ועוד. הוא נפטר מסרטן ב־6 בינואר 2022.

העיתונאי אלי אשד פרסם כאן בעבר כתבה על הסיפור האמיתי מאחורי השיר, ועל ההיסטוריה הנכתבת באמצעות הפזמונאות הטקסט נמצא באתר, "המולטי־יקום של אלי אשד".

צילום: אבישג שאריישוב